

STATI

Vědění v občanském právu

Luboš Brim*

Abstrakt: Vědění je významnou občanskoprávní skutečností. V tomto článku rozebírám některé obecné otázky, jež se pojí s rolí vědění v občanském právu, zejména v občanském zákoníku. Předně zavádím základní vymezení pojmu vědění, avšak současně argumentuji, že si smysl a účel jednotlivých norem navazujících právní následky na vědění (vědomostních norem) může žádat odlišnou interpretaci daného pojmu. Na obsahové rozdíly v chápání pojmu vědění zpravidla nelze usuzovat z odlišností ve formulaci ustanovení občanského zákoníku, jež povětšinou vyplývají jen ze snahy o stylistickou variaci. Výjimku zde tvoří klíčové rozlišení mezi pozitivním (skutečným) věděním a normativním (právně konstruovaným) věděním, jež je důsledně promítnuto i do textu občanského zákoníku. V důsledku zakotvení obecného pravidla o objektivizaci posuzování vědění do § 4 odst. 2 o. z. převažují v českém soukromém právu normy akcentující normativní vědění nad normami vycházejícími z vědění skutečného. Smysl a účel konkrétní vědomostní normy nicméně může vyžadovat vyloučení aplikace § 4 odst. 2 o. z. a důsledné sepětí právních následků toliko s pozitivním věděním. Článek dále pojednává o specifických důkazních obtížích, jež se pojí zejména s dokazováním pozitivního vědění, o právní relevanci ztráty znalosti (zapomnění) a o návrhu, že by vědění o určité právní skutečnosti mohla být postavena naroveň pouhá kontrola nad zdrojem informací o této skutečnosti.

Klíčová slova: pozitivní vědění, normativní vědění, dokazování vědění, zapomnění, uložené informace

Úvod

Značný počet soukromoprávních norem ve svých hypotézách předpokládá vědění subjektu o určité skutečnosti. Některé tak činí přímo, navázáním právních následků na explicitní – byť různými způsoby vyjádřenou – podmínku, že osoba o stanoveném faktu ví nebo má vědět, jiné nepřímo, tím, že ve své hypotéze užívají složitější pojem, jehož součástí je mimo další prvky vědomost o určitém aspektu skutkového stavu,¹ nebo naopak absence vědomí o právně významné okolnosti.²

* Mgr. Bc. Luboš Brim, katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: Lubos.Brim@law.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8441-1824>. Za připomínky k tomuto textu děkuji Radku Rubanovi a anonymním recenzentům.

¹ Takovými pojmy jsou například lest nebo úmysl, jež – ve všech svých modalitách – vedle určité kvality vůle předpokládají též existenci vědomí na straně osoby jednající listivě či úmyslně (GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung. Zeitschrift für das Gesamte Handels- und Wirtschaftsrecht.* 2017, Nr. 181, s. 169; FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen.* Berlin: Duncker & Humblot, 2021, s. 83–84).

² To platí kupříkladu o pojmu dobré víry, viz MELZER, F. – TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I. § 1–117.* Praha: Leges, 2013, s. 135 an. Srovnej též vymezení nedostatku dobré víry v § 932 odst. 2 BGB, které je podle převládajícího názoru německé dogmatiky do určité míry zobecnitelné napříč tamějším právním řádem [BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten.* Tübingen: Mohr Siebeck, 2001, s. 31; RATT, T. In: GAIER, R. *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 8. Sachenrecht: §§ 854–1296.* 8. Auflage. München: C. H. Beck, 2020, § 990, marg. č. 3; HEIDINGER, A. In: HEIDINGER, A. – LEIBL, S. – SCHMIDT, J. *Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbHG-Gesetz). Band I. Systematische Darstellungen, §§ 1–34 GmbHG.* 3. Auflage. München: C. H. Beck, 2017, § 31, marg. č. 47].

V následujícím textu se zaměřím na některé obecnější problémy, jež souvisejí s věděním jako občanskoprávní skutečností, tedy s věděním coby prvkem hypotézy normy občanského práva. Normy, jež vážou právní následky na vědění osoby, pro stručnost označuji též jako normy vědomostní.³ Coby synonyma výrazu „vědění“ užívám též výrazy „vědomí“⁴ a „znanost“.⁵ Variace těchto pojmů je čistě stylistická a neodráží žádnou sémantickou odlišnost.⁵

1. Pojem vědění

Pod pojmem vědění můžeme v souladu s obvyklým vymezením tohoto pojmu v epistemologii rozumět opodstatněné pravdivé přesvědčení.⁶ Osoba tedy o určité skutečnosti ví za současného splnění tří podmínek:

- 1) je přesvědčena, že tato skutečnost existuje,⁷
- 2) pro toto své přesvědčení má rozumné důvody⁸ a
- 3) daná skutečnost opravdu existuje (mínění osoby tak koresponduje s realitou).⁹

Vědění tedy předpokládá, že je jeho nositel důvodně přesvědčen o existenci určitého faktu neboli o pravdivosti výroku, který tento fakt deklaruje. Nevyžaduje se však, aby měl nositel vědění ohledně daného faktu naprostou jistotu. Vědění je tedy kompatibilní s existencí určitých pochybností. Jaká míra pochybností je již s pojmem vědění neslučitelná, není pro potřeby právní regulace možné stanovit paušálně, neboť smysl a účel jednotlivých vědomostních norem může vyžadovat vyšší, či naopak nižší míru jistoty na straně

³ Inspirací je pojem *Wissensnormen* užívaný v německé doktríně (srovnej kromě dále citovaných zdrojů namátkou WALTERMANN, R. Zur Wissenszurechnung – am Beispiel der juristischen Personen des privaten und des öffentlichen Rechts. *Archiv für die civilistische Praxis*. 1992, Nr. 3, s. 185).

⁴ Dlužno připustit, že výraz „vědomí“ není v českém jazyce absolutním synonymem výrazu „vědění“. Jedním z jeho významů je nicméně podle *Slovníku spisovného jazyka českého* rovněž „stav člověka, kt. si něco uvědomuje, je si něčeho vědom, něco ví; vědění“.

⁵ Podobně v německé doktríně panuje shoda na významové totožnosti právních pojmů *Wissen* (vědění) a *Kenntnis* (znanost), viz např. BAUM, M. *Die Wissenszurechnung*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 1, a LIESE, C. *Grenzen der Wissenszurechnung: Konzern und Outsourcing*. Baden-Baden: Tectum Verlag, 2020, s. 9.

⁶ Jde o tzv. tříložkovou definici vědění propozicičního vědění (*tripartite definition of propositional knowledge*), viz DAN-CY, J. – SOSA, E. – STEUP, M. *A Companion to Epistemology*. 2nd edition. Malden: Wiley-Blackwell, 2010, s. 771–772. Filosofické výhrady formulované vůči tomuto pojetí vědění, jež vycházejí z některých hraničních (neobvyklých) způsobů užití výrazu „vědění“ (viz GETTIER, E. L. Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*. 1963, Vol. 23, Iss. 6, s. 121–123, a na tento text navazující literaturu), nepokládám pro účely výkladu právních norem za podstatné.

⁷ Jinými slovy, nositel vědění se ztotožňuje s výrokem, který vypovídá o existenci dané skutečnosti ve světě.

⁸ Přesvědčení osoby o určitém faktu, které je shodou okolností pravdivé, ale neopírá se o přesvědčivé smyslové vjemy či rozumovou úvahu, nelze pokládat za vědění v obvyklém smyslu tohoto slova. Pokud se po devatenácti hodech vyváženě hrací kostky, při kterých padla všechna čísla kromě čísla šest, domnívám, že při dvacátém hodu již musí šestka padnout, nelze tvrdit, že o této skutečnosti vím – bez ohledu na intenzitu mého vnitřního přesvědčení –, ani v případě, že při dvacátém hodu skutečně padne číslo šest, jelikož jsou výsledky jednotlivých hodů na sobě nezávislé, a i při dvacátém hodu má tak každý výsledek stejnou pravděpodobnost. Tento prvek obecné definice vědění se podle mého názoru uplatní i při vymezení vědění v právním smyslu.

⁹ Pokud je splněna první, ale nikoli třetí podmínka, není dané mínění věděním, nýbrž omylem. Absentuje-li podmínka třetí v situaci, kdy jsou zároveň splněny podmínky první i druhá, je možné mluvit o omylu omluvitelném, a tedy dobré víře dotčeného subjektu (srovnej též FATEMI, A. Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht. *Neue Juristische Online-Zeitschrift*. 2010, Nr. 51, s. 2640; k omluvitelnosti omylu jako prvku dobré víry viz MELZER, F. – TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I. § 1–117*, s. 137–138).

nositele znalosti. Coby východisko by měla platit obecná hranice rozumných pochybností. Je-li osoba přesvědčena o existenci určité skutečnosti, lze říci, že o této skutečnosti ví, i když chová pochybnosti, nejeví-li se tyto pochybnosti jako rozumné.¹⁰ Zákodárci nicméně není nijak zapovězeno navázat právní následky kupříkladu již na opodstatněné podezření, že určitá skutečnost existuje,¹¹ respektive na vědomí pouhé možnosti nastoupení určitého jevu.¹²

Vědění je pro soukromé právo relevantní, jelikož ovlivňuje možnost subjektu uskutečňovat právně významné činy. To, že osoba o určité skutečnosti ví, není z hodnotového hlediska – tedy z hlediska právněpolitických úsudků, jež podpírají soukromoprávní normy – významné samo o sobě, ale proto, že s ohledem na svou vědomost mohla uskutečnit určitý právní čin, nebo se jej zdržet. Jednala-li, ač věděla o rozhodných okolnostech, lze jí přičítat k tíži, že jednala právě takto a že se činu nezdržela nebo jej ve světle své znalosti neuskutečnila jinak. Zůstala-li nečinnou, přestože znala rozhodná fakta, lze do její sféry promítnout nepříznivé následky této nečinnosti, protože s ohledem na své znalosti odpovídajícím způsobem jednat mohla. Vědění je tedy hodnotově významné coby okolnost právního jednání či nejednání.^{13, 14}

Právní následky, jež vědomostní normy navazují na vědění osoby, jsou pro nositele vědění zásadně negativní.¹⁵ Přinášejí zhoršení jeho právní pozice spočívající v tom, že

¹⁰ BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 53. Tento výklad je vystaven kritice, že stírá dále rozebíranou odlišnost mezi věděním pozitivním a věděním normativně konstruovaným (čili zaviněnou nevědomostí), neboť do samého pojmu vědění vkládá normativní prvek představovaný standardem rozumnosti (v tomto duchu viz FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2637–2638). Domnívám se ovšem, že je nutné akceptovat, že pojem vědění je i v obecném jazyce zatížen normativním prvkem – pojmovým znakem odůvodněnosti přesvědčení –, od něhož se lze jen stěží oprostít (k normativní povaze tohoto prvku definice vědění viz KVANVIG, J. L. *Epistemic Justification*. In: BERNECKER, S. – PRITCHARD, D. *The Routledge Companion to Epistemology*. New York – Abingdon: Routledge, 2011, s. 25–35). Vymezení vědění v právním smyslu jako jakéhokoliv pravdivého přesvědčení by vedlo k expanzi tohoto pojmu, jež by neodpovídala jeho obvyklému chápání uživateli jazyka. Sepětí vědění pouze s přesvědčením prostým pochybností by naopak znamenalo extrémní zúžení dosahu tohoto konceptu, což by vedlo k vyloučení možnosti aplikace vědomostních norem v řadě případů, kdy je jejich použití hodnotově opodstatněno a kdy odpovídá cílům sledovaným zákonodárcem.

¹¹ Srovnej JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*. Baden-Baden: Nomos, 2017, s. 36–40.

¹² BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 58–60. Tak se například úmysl nepřímý (eventuální) v intelektuální složce tradičně vymezuje vědomím pouhé možnosti (pravděpodobnosti) nastoupení protiprávního následku (srovnej MELZER, F. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX. § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018, s. 242–243, PAŠEK, M. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník: komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 3006, a náhled trestněprávní dogmatiky, z níž věda občanského práva v tomto směru vychází, například v KRATOCHVÍL, V. In: KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 287–289). Srovnej též závěry německé teorie a praxe k pojmu lsti (LIESE, Ch. *Grenzen der Wissenszurechnung: Konzern und Outsourcing*, s. 12, či rozsudky BGH ze dne 3. 3. 1995, sp. zn. V ZR 43/94, NJW 1995, 1549, ze dne 11. 5. 2001, sp. zn. V ZR 14/00, NJW 2001, 2326, a ze dne 13. 6. 2007, sp. zn. VIII ZR 236/06).

¹³ Podobně viz GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 177.

¹⁴ Tím není míněno, že by snad vědění muselo v hypotéze vědomostní normy vždy vystupovat společně s lidským konáním. Vědění se zakotvuje do hypotézy právní normy, protože na jeho základě může subjekt práva konat či nekonat. V právní normě, jež byla vytvořena na základě této hodnotové úvahy, však již může vědění stát jak ve spojení s jiným faktem, tak zcela samostatně (srovnej BAUM, M. *Die Wissenszurechnung*, s. 33–34; SCHÜLER, W. *Die Wissenszurechnung im Konzern*. Berlin: Duncker & Humblot, 2000, s. 37).

¹⁵ GOLDSCHMIDT, Ch.-U. *Die Wissenszurechnung: ein Problem der jeweiligen Wissensnorm, entwickelt am Beispiel des § 463 S. 2 BGB*. Berlin: Duncker & Humblot, 2001, s. 86–87, FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 85.

nenabývá práva, jež by mu jinak svědčila (§ 2103 o. z.), vznikají mu povinnosti, které by jinak neměl (§ 1000 o. z. ve spojení s § 992 odst. 1 větou druhou o. z.), nebo mu počíná běžet lhůta, v níž musí cosi pod hrozbou nepříznivých konsekvencí učinit (§ 619 o. z.). Zohlednění znalosti tudíž zpravidla prospívá třetím osobám a slouží k jejich ochraně.¹⁶ Současně však navázání právních následků na vědění *a contrario* chrání též potenciálního nositele vědění, jenž zatím o předmětné právní skutečnosti neví.¹⁷ Jde o dvě strany téže mince: zakotvením vědomostní normy stanoví zákonodárce vědění osoby jako kritérium pro rozložení rizika určitého negativního hospodářského stavu mezi potenciálního nositele vědomí a třetí subjekt. Dokud potenciální nositel vědění o rozhodné skutečnosti neví, nese riziko třetí osoba; poté, co potenciální nositel vědění znalost získá, přesouvá se riziko na něj.

Skutečnost, jež je předmětem právně relevantního vědění, může být sama o sobě skutečností právní, tedy jevem, s nímž právní norma spojuje vznik, změnu či zánik práv a povinností.^{18, 19} V některých případech ovšem okolnost, jejíž znalost je právně významná, sama o sobě právní následky nevyvolává a právní skutečnost vytváří právě až ve spojení s věděním subjektu.²⁰

V některých případech hypotéza právní normy vymezuje jako podmínku své aplikace znalost jevu, jenž nemá faktickou, ale normativní povahu, například existence práva (§ 2145 o. z.) nebo dluhu (§ 1186 odst. 2, § 1893 odst. 1 a 2 o. z.). V takovém případě závisí na smyslu a účelu normy, zdali se zde znalostí normativního jevu bude rozumět pouze znalost jevů kauzálního světa, jež takový normativní jev zakládají (popřípadě skutečností kauzálního světa, jež existenci předmětného normativního jevu prokazují), anebo zda bude jako podmínka nabytí znalosti vyžadována též schopnost nositele vědění okolností kauzálního světa právně uchopit a učinit úsudek o existenci normativního jevu. V českém právu se zřejmě prosazuje výklad, dle něhož ve většině případů platí prve uvedená alternativa a k nabytí vědomí o jevu právním postačuje znalost jeho faktického základu.²¹

¹⁶ Třetím subjektům je tak rovněž ku prospěchu rozvolnění podmínek, za nichž se osoba pokládá za nositele vědění, například zohledněním nejen pozitivního, ale též normativního vědění (viz dále).

¹⁷ SCHÜLER, W. *Die Wissenszurechnung im Konzern*, s. 41–47. K justifikaci vědomostních norem ochranou potenciálního nositele vědění viz též SCHILKEN, E. *Wissenszurechnung im Zivilrecht: eine Untersuchung zum Anwendungsbereich des § 166 BGB innerhalb und außerhalb der Stellvertretung*. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1983, s. 51–53, BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 16–18, a FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 86–91.

¹⁸ K vymezení pojmu právní skutečnosti viz např. KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 140–141.

¹⁹ Například nemožnost plnění je sama o sobě právní skutečností působící zánik závazku podle § 2006 odst. 1 o. z., specifickou právní relevancí však v souladu s § 2008 o. z. vykazuje též vědomost strany o nemožnosti plnění.

²⁰ Kupříkladu fakt, že by strana neuzavřela smlouvu, kdyby předvídala její porušení druhou stranou, není významný sám o sobě, ale toliko pokud o něm strana porušující smlouvu věděla nebo musela vědět, § 2002 odst. 1 o. z.

²¹ Srovnej například navázání počátku subjektivních promlčecích lhůt na znalost skutkových okolností v rozsudcích Nejvyššího soudu ze dne 29. 9. 2009, sp. zn. 25 Cdo 2891/2007, ze dne 15. 6. 2010, sp. zn. 21 Cdo 3433/2008, a ze dne 28. 3. 2018, sp. zn. 28 Cdo 2673/2020, a jeho usneseníh ze dne 27. 5. 2020, sp. zn. 25 Cdo 278/2020, ze dne 21. 10. 2020, sp. zn. 28 Cdo 2673/2020, a ze dne 30. 6. 2021, sp. zn. 23 Cdo 727/2021. V některých případech se však i v českém právu připouští, že nabytí vědomí předpokládá rovněž právní uchopení rozhodných skutečností. To lze ilustrovat například judikatorně akceptovaným závěrem, dle něhož může držba výjimečně obstát jako poctivá, přestože držitel zná veškeré skutkové okolnosti, je-li v omluvitelném právním omylu daném objektivně nejasným zněním zákona (srovnej kupř. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 29. 5. 2012, sp. zn. 25 Cdo 3037/2011, ze dne 14. 12. 2016, sp. zn. 22 Cdo 2875/2015, a ze dne 31. 1. 2018, sp. zn. 22 Cdo 5823/2017).

Naproti tomu v německé dogmatice se zdůrazňuje, že tam, kde se zákon dovolává znalosti jevu označeného právním pojmem, je zpravidla zapotřebí, aby nositel vědění znal alespoň na obecné (laické) úrovni obsah tohoto pojmu, tedy právní význam rozhodných skutkových okolností.²² Stanoví-li například právní norma, že nelze požadovat plnění, které ochuzený poskytl, ač věděl, že k tomu není povinen (§ 814 německého BGB), je její použití podmíněno nejen tím, že plnitel znal všechny rozhodné skutkové okolnosti, ale také tím, že v rámci laického zhodnocení tohoto skutkového stavu učinil korektní závěr o neexistenci povinnosti plnit.^{23, 24} Je ovšem třeba dodat, že se toto laické posouzení právních následků neprovádí ani tam, kde právní norma předpokládá pozitivní vědění, čistě subjektivně. Za rozhodné je totiž považováno, zda by si příslušný právní úsudek osvojila „pocitivě myslící osoba“ (*redlich Denkenden*) nezatížená ohledy na vlastní prospěch; laická právně kvalifikační úvaha je zde tudíž objektivizována.²⁵

2. Rozlišení pozitivního a normativního vědění

Právní následky, jež jsou navázány na vědomí osoby o stanovené skutečnosti, nenastupují vůči subjektu, který toto vědomí postrádá. Tento úsudek však může být neuspokojivý, jelikož poskytuje ochranu i subjektu, jenž o relevantní skutečnosti neví, protože nevyvinul dostatečné (společensky optimální) úsilí k jejímu zjištění. Právní řády proto rozpoznávají, že osoby mohou mít též v informační sféře povinnost postupovat s určitou mírou péče a vyvíjet přiměřenou míru úsilí, aby zjistily rozhodné okolnosti. Sankce za porušení této povinnosti péče v informační sféře pak spočívá v tom, že jsou s neznalostí způsobenou porušením dané povinnosti spojeny stejné následky jako se znalostí rozhodných okolností.²⁶ Tyto úvahy se projevují v rozlišení pozitivního vědění, založeného na skutečně

²² FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2639. Jak ale sám citovaný autor připouští, ani při výkladu německého občanského zákoníku není tento náhled důsledně dodržován, jelikož u některých norem, jež v hypotéze pracují se znalostí normativního jevu popsaného právním pojmem, podle převažujícího výkladu postačuje znalost skutkových okolností, jež vedou k založení příslušného normativního jevu (srovnej například BUSCHE, J. In: SCHUBERT, C. *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*. 9. Auflage. München: C. H. Beck, 2021, § 142, marg. č. 21). Viz též FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, 2021, s. 93–94.

²³ Rozsudky BGH ze dne 25. 1. 2008, sp. zn. V ZR 118/07, NJW-RR 2008, 824, ze dne 13. 5. 2014, sp. zn. XI ZR 170/13, NJW-RR 2014, 1133, a ze dne 1. 10. 2020, sp. zn. IX ZR 247/19, ZIP 2020, 2242, viz též PRÜTTING, H. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH, G. *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar*. 11. Auflage. Köln: Luchterhand, 2016, s. 1770, a SPRAU, H. In: PALANDT, O. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 75. Auflage. München: C. H. Beck, 2016, s. 1352. Německá civilistika pro přijetí laického závěru o existenci určitého právního jevu bez nutnosti provést přesnou právně kvalifikační úvahu užívá (původně trestněprávní) pojem „paralelní hodnocení v laické sféře“ (*Parallelwertung in der Laiensphäre*).

²⁴ Nutno dodat, že právě při výkladu pojmu vědomého plnění nedluhu, jenž je způsobem srovnatelným s § 814 BGB upraven v § 2997 odst. 1 větě druhé o. z., se alespoň část české civilistiky blíží náhledu německé jurisprudence a i v rámci naší úpravy dovozuje, že právo na vrácení plnění vědomě poskytnutého bez právního důvodu je vyloučeno toliko pozitivním věděním o absenci právního důvodu, které předpokládá nejen znalost skutkových okolností, ale též základní právní hodnocení (MELZER, F. – CSACH, K. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX, § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018, s. 1443; srovnej také poznatek, že existence práva na vrácení poskytnutého plnění předpokládá omyl či pochybnosti plnítele o skutkovém nebo právním stavu, uvedený v PETROV, J. In: HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1944).

²⁵ FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 101; rozsudek BGH ze dne 18. 3. 2016, sp. zn. V ZR 89/15, NJW 2016, 3235.

²⁶ GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 172–173, FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 96–97.

existující znalosti subjektu o relevantním faktu, a normativního (právně konstruovaného) vědění, jež se odvíjí od porušení povinnosti péče v informační sféře.

Uvedená distinkce je vyjádřena též v českém právu a je zřetelná v konstrukci jednotlivých vědomostních norem obsažených v občanském zákoníku. Zakotvené vědomostní normy tak můžeme třídit podle toho, zda pracují se skutečným nebo normativním věděním.

Do první kategorie lze řadit normy, jež poukazují na vědění jako faktický jev. Jedná se o pravidla, která ve své hypotéze předpokládají, že osoba o předmětné skutečnosti „ví“ či „věděla“, že jí skutečnost „je známa“, že ji „zjistila“ nebo se o ní „dozvěděla“ atp. Právní normy obsahující takový výraz můžeme označovat jako vědomostní normy se skutkovouází. ²⁷ Takové normy odkazují hypotézou na faktický (mimoprávní) jev: znalost osoby o dané skutečnosti. Splnění aplikačních předpokladů normy zde proto budeme zjišťovat konfrontací skutkového stavu s pojmem vědomosti, jak byl vymezen výše. Vědomostní normy se skutkovouází se odvíjejí od skutečně existující znalosti osoby o rozhodné okolnosti, tedy od pozitivního vědění.

Do druhé kategorie patří normy, které ve svých hypotézách nepoukazují na vědomost osoby jako faktický jev, ale na existenci povinnosti dotčeného subjektu vědět. Patří sem pravidla, jež obsahují formulace značící, že osoba o skutečnosti „měla a mohla“ vědět, případně o ní „musela“ vědět apod., tedy odkazující na povinnost na straně dotčené osoby, což je jev normativní, který náleží do světa „mětí“, nikoli „bytí“. Vědomostní normy, jež užívají takové výrazy, můžeme označit za vědomostní normy s právníází. Splnění hypotézy normy této kategorie zjišťujeme zkoumáním, zda byla na straně osoby dána povinnost vědět o určité skutečnosti.

Povinnost vědět o stanovené okolnosti má ten, kdo by při vynaložení míry péče, kterou po něm lze požadovat, příslušnou okolnost zjistil. ²⁸ Pakliže by ani vyvinutí této míry péče nevedlo ke zjištění dotčeného faktu, nemá daná osoba povinnost onen fakt znát a následky předvídané vědomostní normou s právníází vůči ní nenastoupí. Vyšetření prvků hypotézy vědomostní normy s právníází tak předpokládá objasnění, zda by v konkrétním skutkovém kontextu vyvinutí odpovídající míry péče postačovalo ke zjištění rozhodné okolnosti příslušným subjektem. Zavedením vědomostní normy s právníází zákonodárce stanoví, že se osoba nemůže dovolávat své faktické nevědomosti, pokud si ji přivodila porušením aplikovatelného standardu péče v informační sféře. Vědomostní normy s právníází jsou tedy založeny na normativním (právně konstruovaném) vědění. ²⁹

Důsledně vzato bychom měli říci, že můžeme vědomostní normy s právníází dále roztrdit na normy, které mají v hypotéze čistě normativní předpoklad daný tím, že osoba byla povinna o skutečnosti vědět („měla“ o ní vědět), a na normy, jež předpoklad spočívá

²⁷ V německé dogmatice se o těchto pravidlech někdy hovoří jako o „absolutních vědomostních normách“ (GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 170).

²⁸ Obecný nebo zvláštní standard péče, jenž je pro určitou osobu stanoven, může v konkrétním případě implikovat povinnost provést určitou míru investigace rozhodných okolností (BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 38–45, JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*, s. 32–33, FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 97–98).

²⁹ V německém jazyce se povinnost znát označuje jako *Wissensmüssen* (viz např. BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 31–46, jež se ovšem snaží analyzovat vědomostní normy s právníází bez konstruování povinnosti znát určitou okolnost).

jící v existenci povinnosti vědět kombinují se zdánlivě faktickým předpokladem možnosti vědět (osoba „měla a mohla“ o skutečnosti vědět). Je však nutno vycházet z premisy, že právní řád demokratického právního státu neukládá nemožné povinnosti.³⁰ Existence povinnosti vědět tedy předpokládá existenci možnosti vědět. Stanovení zvláštní podmínky, že osoba o skutečnosti mohla vědět, tak k normě, v jejíž hypotéze již figuruje předpoklad, že o dané skutečnosti měla vědět, nic nepřidává. Jde pouze o tradiční formulaci, neboť pokud osoba nemůže o určité skutečnosti vědět, nelze přijmout závěr, že o této skutečnosti má vědět, tedy že má povinnost k něčemu, co je pro ni nemožné.

Většina vědomostních norem zakotvených v občanském zákoníku ovšem nenavazuje právní následky výhradně na skutečně nabyté vědění coby faktický stav („věděl“), nebo existenci povinnosti vědět jako normativní stav („vědět musel“), nýbrž alternativně na oba tyto stavy („věděl nebo vědět musel“). Takové normy můžeme označit za vědomostní normy smíšené. V německé doktríně se souběžně zmínění obou variant v hypotéze vědomostní normy zdůvodňuje tím, že zde poukaz na skutečné vědění („věděl“) pokrývá případy, kdy subjekt nahodile získal informaci, jejíž zjištění po něm nebylo možné spravedlivě požadovat. Zmínka o pozitivním vědění tak není podle tohoto náhledu nadbytečná, neboť pokrývá vědomosti, jež subjekt nabyl mimo standardní proces zjišťování informací a jež neměl povinnost znát.³¹ Spíše je však nutno říci, že nastaly-li okolnosti, z nichž vyplynula pozitivní vědomost osoby o určité skutečnosti, pak při uplatnění jakéhokoli standardu péče (obecného i zvláštního), měla daná osoba rovněž povinnost (na základě těchto okolností) předmětnou skutečnost znát. I když totiž dotčená osoba nemá ani z hlediska použitelného standardu péče povinnost sama vyhledat určitý zdroj informací, ve chvíli, kdy se jí tento zdroj informací stal dostupným natolik, že z něj právně relevantní informace fakticky získala, je namísto dovédit, že má rovněž povinnost z něj příslušné informace získat.

Právě vyslovený úsudek není opodstatněn ani tak výkladem standardu péče v informační sféře, jako spíše myšlenkou, že by koncepce, dle níž normativní vědomí nepokrývá nahodile získané informace, vyvolávala nežádoucí důsledky u čistých vědomostních norem s právní bází, jež ve své hypotéze poukazují toliko na povinnost znát, nikoli na skutečnou znalost. Bylo by totiž obtížně teleologicky zdůvodnitelné, proč by právní následky předvídané vědomostními normami s právní bází neměly nastoupit, nabyli-li subjekt faktické vědomí o skutečnosti, kterou norma pokládá za významnou. Je-li vědomost právně významná jako okolnost ovlivňující jednání subjektu práva, pak musí skutečné vědění, na jehož základě je osoba opravdu s to jednat, vyvolávat přinejmenším stejně závažné právní následky jako vědění normativně konstruované. K aktivaci vědomostní normy s právní bází by tedy měla postačovat i skutečná znalost, přestože daná norma v hypotéze předvídá jen znalost normativní.³² Z uvedeného pak vyplývá, že je u smíšených vědomostních

³⁰ Srovnej FULLER, L. L. *Morálka práva*. Praha: Oikoymenth, 1998, s. 69 an.

³¹ GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 173.

³² Grigoleit, který v německé literatuře zdůvodňuje zapojení pozitivního vědění do hypotéz norem, jež pracují též s vědním normativním, nutností reflektovat nahodile získané informace, zřetelně předpokládá jen existenci a) norem, které jsou podmíněny pozitivním vědění, a b) norem, které vážou právní následky jak na vědění pozitivní, tak na vědění normativní, nikoli však již c) norem, jež pracují výhradně s normativním vědění, tedy čistých vědomostních norem s právní bází (GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 169). V českém soukromém právu se však nepochybně vyskytují též vědomostní normy posledně uvedeného druhu, což činí Grigoleitovu argumentaci obtížně přenositelnou do zdejších poměrů.

norem prvek faktický konzumován prvkem normativním, jelikož skutečná znalost rovněž naplní podmínku znalosti normativní. Zmínění faktické vědomosti v hypotéze smíšené vědomostní normy lze pak z tohoto hlediska pokládat za redundantní.³³

3. Další formulační odlišnosti vědomostních norem

Normy, jež spojují právní následky s věděním subjektu, jsou formulovány velmi rozmanitě, a to i v případě, že se omezíme na občanský zákoník, jenž předpokládá přinejmenším následující varianty požadavku na znalost osoby o právně významné skutečnosti jako prvku hypotézy:

- a) osoba o skutečnosti ví (§ 1086 odst. 1 o. z.),
- b) osoba o skutečnosti má a může vědět (§ 448 o. z.),
- c) osoba o skutečnosti musí vědět (§ 585 o. z.),
- d) osobě je skutečnost známa (§ 2737 odst. 2),
- e) osobě skutečnost musí být známa (§ 1754 odst. 2 o. z.),
- f) osoba skutečnost zjistila (§ 1053 odst. 2 o. z.),
- g) osoba skutečnost má a může zjistit (§ 1107 odst. 1 o. z.),
- h) osoba skutečnost musela zjistit (§ 1766 odst. 2 o. z.),
- i) osoba se o skutečnosti dozvěděla (§ 1977 o. z.),
- j) osoba se o skutečnosti mohla dozvědět (§ 1128 odst. 3 o. z.),
- k) osoba se o skutečnosti měla a mohla dozvědět (§ 619 odst. 2 o. z.),
- l) osoba se o skutečnosti musela dozvědět (§ 2222 odst. 1 o. z.),
- m) osoba skutečnost měla a mohla poznat (§ 446 o. z.),
- n) osoba skutečnost musela poznat (§ 2103 o. z.),
- o) osobě skutečnost musí být zjevná (§ 992 odst. 1 o. z.)
- p) osobě skutečnost musí být zřejmá (§ 1930 odst. 2 o. z.).

Akceptujeme-li jako opodstatněné rozlišení mezi pozitivním (skutečným) věděním a normativním (právně konstruovaným) věděním, můžeme se ptát, do jaké míry odrážejí věcné rozdíly další formulační odlišnosti mezi citovanými ustanoveními.³⁴

³³ Jak dovozují MELZER, F. – TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I. § 1–117*, s. 92 a 139.

³⁴ Vědomostní normy lze kategorizovat například na základě jejich funkce. Z tohoto hlediska se v zahraniční literatuře rozlišují a) vědomostní normy upravující běh lhůt (§ 619 o. z.), b) vědomostní normy zhoršující právní postavení osoby, která je nadána znalostí o určité skutečnosti (§ 1000 ve spojení s § 992 odst. 1 větou druhou o. z.), c) vědomostní normy upravující důsledky lstivého jednání, jež předpokládá vědomí jednatelovo (§ 584 odst. 2 o. z.), a d) vědomostní normy upravující důsledky úmyslného jednání, jež rovněž předpokládá vědomí jednatelovo (§ 2909 o. z.) – SCHÜLER, W.

V rámci rodiny vědomostních norem s právní bází si můžeme povšimnout, že některé z nich hovoří o tom, že osoba o určité skutečnosti mohla a měla vědět, zatímco jiné předpokládají, že osoba o této skutečnosti vědět musela. Jak jsem již uvedl, výraz „mohla“ je podle mého názoru tradiční obrat bez vlastního normativního významu, jeho přítomnost či absence proto nezakládá věcnou odlišnost mezi vědomostními normami. Zůstává zde však rozdíl spočívající v použití odlišných modálních sloves: „musela“ a „měla“. Z hlediska obecné lingvistiky tato slovesa vyjadřují různé modální významy v rámci kategorie nutnosti. Sloveso „muset“ je prostředkem vyjádření nezbytnosti, zatímco sloveso „mít“ je prostředkem vyjádření záhodnosti (žádoucnosti, vhodnosti). Výraz „mít“ může však rovněž vyjadřovat nezbytnost, stejně jako sloveso „muset“, a naopak sloveso „muset“ v některých kontextech nabývá významu pouhé záhodnosti.³⁵ I kdyby výrazy „muset“ a „mít“ v obecném jazyce konzistentně vyjadřovaly různou intenzitu nutnosti, nebylo by možné akceptovat závěr, že soukromé právo obdobným způsobem rozlišuje různé stupně povinnosti.

Po vzoru německojazyčné doktríny je možné vést rozlišení mezi pravou povinností (*Pflicht*) a nepravou povinností (*Obliegenheit*).³⁶ Tento rozdíl ovšem spočívá v odlišných následcích nesplnění příkazu. Právě povinnosti se vyznačují tím, že je lze přímo vymáhat státní mocí a jejich porušení zakládá na straně nositele povinnosti odpovědnost za vzniklou újmu. Naproti tomu při porušení nepravé povinnosti ztrácí její nositel určitou výhodnou právní pozici (například možnost uplatnit právo), nevzniká mu však odpovědnost za újmu a ani nemůže být k jejímu splnění přímo donucován státní mocí.³⁷ Právě popsané rozlišení je možné provést též v českém právu, nelze ovšem usuzovat, že by se tato distinkce nacházela v pozadí zákonodárcova rozhodnutí užívat v některých ustanoveních sloveso „mít“ a v jiných sloveso „muset“ [bylo by zjevně absurdní dovozovat existenci právě povinnosti znát úmysl druhé strany právního jednání (§ 556 odst. 1 o. z.), zjistit změnu okolností (§ 1766 odst. 2 o. z.) nebo se dozvědět o nemožnosti plnění (§ 2008 o. z.), přestože v těchto situacích zákon užívá výrazu „muset“].

V literatuře byl vysloven názor, že užití výrazu „vědět musel“ v dikci normy značí, že je normativní vědění osoby založeno pouze v případě, že si svou faktickou nevědomost

Die Wissenszurechnung im Konzern, s. 37–38. V některých zdrojích se ještě jako zvláštní kategorie uvádějí vědomostní normy, které se týkají nabývání práv (MEDICUS, D. Probleme der Wissenszurechnung. *Versicherungsrecht, Sonderheft, Karlsruher Forum*. 1994, s. 4–5), případně se v rámci této třídy rozlišují e) vědomostní normy upravující nabývání věcných práv (§ 1109 o. z., kde se stanoví podmínka dobré víry, jež je označením omluvitelného nedostatku vědění) a f) vědomostní normy upravující nabývání jiných práv, například práv z vadného plnění (§ 2103 o. z.) – WEIGT, T. *Die Wissenszurechnung im Unternehmen nach § 166 BGB*. Norderstedt: GRIN Verlag, 2012, s. 9–12; tyto vědomostní normy lze však spíše zahrnout do obecnější kategorie vědomostních norem zhoršujících právní postavení vědouceho. Lze ostatně argumentovat, že by kategorie b) měla pojmout všechny vědomostní normy, neboť též započítí běhu subjektivní lhůty či nastoupení následků vázaných na přítomnost lsti či úmyslu na straně vědouceho zhoršují jeho postavení. Podobně induktivně konstruované klasifikace jsou značně nahodilé, zpravidla teoreticky málo důsledné a nutně neúplné, protože mají jen velmi omezenou analytickou hodnotu.

³⁵ ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přepracované vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 257. Viz též GREPL, M. – KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 177–180.

³⁶ Pulkrábek výraz *Obliegenheit* překládá do češtiny jako kvazipovinnost (PULKRÁBEK, Z. Opravdu je věřitel povinen přijmout plnění? *Právní rozhledy*, 2017, č. 10, s. 361).

³⁷ WIELING, H. J. Venire contra factum proprium und Verschulden gegen sich selbst. *Archiv für die civilistische Praxis*. 1976, Nr. 4, s. 345; BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 39–40; MUSIELAK, H.-J. *Grundkurs BGB*. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2009, s. 278; GRÜNEBERG, Ch. In: PALANDT, O. *Bürgerliches Gesetzbuch*, s. 260.

způsobila z hrubé nedbalosti,³⁸ zatímco výraz „vědět měl“ značí, že k založení vědomosti postačuje nejen nedbalost hrubá, ale též nedbalost prostá (lehká).³⁹ Není mi ovšem známo, že by se současný český zákonodárce někdy k této jazykové konvenci přihlásil.⁴⁰ Z textu občanského zákoníku přitom není zřejmé, že by se jí při koncipování jednotlivých ustanovení obsahujících vědomostní normy držel.⁴¹ Bylo by například obtížně teleologicky zdůvodnit, proč by se zastoupenému přičítala pouze vědomost zástupce založená hrubou (nikoli prostou) nedbalostí (§ 436 odst. 2 o. z.).⁴²

Alternativním – již nyní předesílám, že ve výsledku obtížně udržitelným – vysvětlením pro užití výrazu „muset“ by mohl být fakt, že toto sloveso dokáže vyjadřovat rovněž vysokou pravděpodobnost výroku mluvčího („Tu knihu jsem musel zapomenout doma.“).⁴³ V tomto smyslu slovo „musel“ neoznačuje existenci normy, ale vysokou míru přesvědčení o stavu kauzálního světa. Úměrně tomu by pak „musel vědět“ mohlo znamenat navázání právních následků nikoli na existenci povinnosti znát určitá fakta, ale již na vysokou pravděpodobnost faktické existence takové znalosti. Začlenění tohoto prvku do hypotézy normy by proto bylo možné interpretovat jako snížení míry důkazu ohledně znalosti dotčené osoby, případně jako jakési materiální povýšení skutkových domněnek ohledně toho, kdy osoba podle obvyklého běhu okolností nabývá znalost o určitém faktu, na úroveň nevyvratitelných domněnek právních.

O snížení míry důkazu bychom mohli hovořit, pokud bychom účinek začlenění výrazu „musel vědět“ do hypotézy vědomostní normy spatřovali v tom, že by namísto prokázání vědění mimo rozumné pochybnosti postačovalo prokázání vědění s vysokou mírou pravděpodobnosti.⁴⁴ O specifickou formu zakotvení nevyvratitelných domněnek by pak mohlo jít, pakliže bychom dovedli, že jsou užitím slovesa „musel vědět“ modifikovány účinky tzv. skutkových domněnek (zkušnostních úsudků založených na obvyklém běhu okolností). I když totiž právní normy podmiňují právní následky jen tím, že osoba o určité skutečnosti „věděla“ (nikoli „musela vědět“), využívají se při zjišťování tohoto vědění skutkové domněnky opírající se o zobecněnou zkušenost, že za určitých předpokladů

³⁸ Pokud je tedy její skutečná nevědomost důsledkem zavinění jen ve formě nedbalosti lehké, její normativní vědění ve smyslu vědomostní normy, jež užívá výrazu „muset“, podle tohoto výkladu dáno není.

³⁹ MELZER, F. – TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1–117*, s. 91–92, 138–140.

⁴⁰ Je nutno připustit, že jako nevědomost zaviněnou hrubou nedbalostí definovalo pojem „musil vědět“ ustanovení § 16 odst. 1 zákona č. 111/1927 Sb. z. a n., o ochraně proti nekalé soutěži. Toto vymezení však nebylo ani za účinnosti právě citovaného předpisu pokládáno za obecně použitelné – viz rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. 12. 1931, sp. zn. Rv I 916/30 (Vážný 11261): „Nelze [...] souhlasit s dovolatelkou, že rčení ‚vědětí musila‘ znamená hrubou nedbalost, neboť znamená jen, že při bedlivé a řádné péči si vědomost zjednatí mohla [...]“.

⁴¹ Shodně PETROV, J. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník: komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 41–42.

⁴² V německém právu je normativní vědění někdy skutečně navázáno výhradně na neznalost zaviněnou hrubou nedbalostí, zatímco jindy též na neznalost založenou nedbalostí prostou. Německý občanský zákoník ovšem pro toto rozlišení poskytuje zřetelnou oporu, neboť užití hrubé nedbalosti coby standardu zaviněné nevědomosti v některých případech výslovně předpokládá (§ 199, § 932 BGB). Tam, kde německé občanské právo bez explicitní zmínky o hrubé nedbalosti předpokládá, že subjekt o skutečnosti „musel vědět“ (*kennen musste*), postačuje i nedbalost prostá, jak se dovozuje zobecněním pravidla v § 122 odst. 2 BGB (FEUERBORN, A. In: HEIDEL, T. – HÜBTEGE, R. – MANSEL, H.-P. – NOACK, U. *BGB: allgemeiner Teil. Band 1. 2. Auflage*. Baden-Baden: Nomos, 2012, s. 590; ELLENBERGER, J. In: PALANDT, O. *Bürgerliches Gesetzbuch*, s. 102; srovnej též FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2640).

⁴³ K užití slovesa muset k vyjádření tzv. jistotní modality, viz GREPL, M. – KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 88–89.

⁴⁴ K míře důkazu obecně viz LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017, s. 21 an.

zpravidla vzniká vědomost na straně dotčené osoby. Skutkové domněnky lze však vyloučit, je-li prokázáním reálné možnosti odlišného běhu rozhodného děje podstatně snížena pravděpodobnost, že skutková domněnka v konkrétním případě odpovídá skutečnosti.⁴⁵ Začlenění výrazu „musel vědět“ by při jeho nenormativní interpretaci mohlo vést k tomu, že by již v případě prokázání okolností, jež podle obvyklého běhu událostí zakládají vědomost o určitém faktu, nastoupily následky skutečně existující vědomosti, tedy k ekvivalentní situaci, jako by byla skutečná vědomost nevyvratitelně presumována na základě okolností, jež ji podle obecné zkušenosti zpravidla vyvolávají.

Tato nenormativní interpretace výrazu „musel vědět“ je však nepřesvědčivá především proto, že občanským zákoníkem rovněž užívaný výraz „měl vědět“ obdobné pojetí jazykově neumožňuje (sloveso „mít“ navzdory své sémantické rozmanitosti není nositelem významu vyjadřujícího vysokou míru jistoty o určitém ději). Zároveň se nezdá, že by bylo teleologicky odůvodněné (či zákonodárcem zamýšlené) zakotvení odlišného pojetí hypotéz norem, jež pracují s výrazem „měl“, a norem, jež užívají výrazu „musel“. Například v § 431 o. z. jsou vázány následky na to, že třetí osoba „musela“ vědět o vybočení ze zastupčího oprávnění osoby pověřené podnikatelem při provozu obchodního závodu, naproti tomu v § 446 o. z. jsou upraveny důsledky toho, že třetí osoba „měla a mohla“ vědět o excesu smluvního zmocněnce. Domnívám se, že není žádný hodnotový důvod, proč by v natolik srovnatelných situacích měl být volen rozdílný přístup. Je-li tedy namíste v případech, kdy se v hypotéze užívá některé z těchto modálních sloves, uvedené výrazy pojímat shodným způsobem, musí být jak sloveso „měl“, tak sloveso „musel“ vnímány jako normativní výrazy vyjadřující existenci povinnosti.

Některé vědomostní normy navazují právní následky pouze na možnost nabytí vědění („mohl“), aniž by užívaly jakékoli sloveso vyjadřující normativitu („měl“, „musel“). Výraz „mohl se dozvědět“ je však čistě faktický toliko zdánlivě. V definici možnosti nabytí vědění se totiž odráží skrytý normativní standard. Možnost „dozvědět se“ by totiž bylo lze chápat nejširším způsobem jako objektivní možnost danou hranicemi vyplývajícími z logiky, přírodních zákonů a technických možností lidstva.⁴⁶ V souladu s takovou koncepcí možnosti by ovšem nabytí vědomosti o určité skutečnosti bylo pokládáno za možné, i kdyby k němu bylo nezbytné vynaložení excesivních, společensky nežádoucích nákladů, což neodpovídá důvodům, pro něž je vědění zakotveno jako občanskoprávní skutečnost. S přihlédnutím k hodnotovému základu vědomostních norem se tak možnost z jevu faktického proměňuje v jev normativní, neboť označuje to, co je možné zjistit při vynaložení míry péče, kterou byl dotčený subjekt povinen v informační sféře vynaložit, respektive kterou po něm bylo možné spravedlivě požadovat.⁴⁷

⁴⁵ FIALA, J. *Důkaz zavinění v občanském soudním řízení*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 47 an.; MACUR, J. Právní a skutkové domněnky při dokazování listinou v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*, 2001, č. 2, s. 60; CHALUPA, R. Uplatňování skutkové domněnky konkludentního udělení vyplňovacího oprávnění v rozhodovací praxi soudů. *Právní rozhledy*, 2021, č. 13–14, s. 490.

⁴⁶ Srovnej výklady k objektivní nemožnosti plnění působící neplatnost právního jednání dle § 580 odst. 2 o. z., popřípadě zánik závazku podle § 2006 o. z. (například MELZER, F. – PIECHOWICZOVÁ, L. In: MELZER, F. – TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*. Praha: Leges, 2014, s. 726 an.; VÝTISK, M. In: PETROV, J. – VÝTISK, M. – BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník: komentář*, s. 2163 an.).

⁴⁷ Právě tímto způsobem – jako označení nevědomosti zaviněné (byť jen lehkou) nedbalostí – je vykládán například výraz „dozvědět mohl“ užitý v § 1128 odst. 3 o. z. (KRÁLÍK, M. In: SPÁČIL, J. – KRÁLÍK, M. a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 575).

Na základě shora nastíněných úvah proto dospívám k závěru, že výrazy „měla vědět“, „musela vědět“ a „mohla vědět“ popisují normativní stav o shodné intenzitě, a to existenci nepravé povinnosti (*Obliegenheit*) ve výše vyloženém smyslu. Následkem nesplnění nepravé povinnosti znát je ztráta možnosti dovolávat se proti jiným osobám své (faktické) neznalosti.

Lze si dále povšimnout, že některá ustanovení užívají nedokonavých sloves označujících stav vědění („věděla“ o osobě a „byla známa“, „byla zřejmá“ či „byla zjevná“ o skutečnosti), zatímco jiná dokonavých sloves, jež popisují nabytí vědomosti („zjistila“, „dozvěděla se“ a „poznala“). Všechny tyto výrazy v obecné rovině popisují tentýž jev, pouze tak v závislosti na povaze normy někdy činí z hlediska statického a jindy z hlediska dynamického. Pro některá pravidla je rozhodující existence vědomosti na straně osoby k určitému okamžiku, pro jiná – zejména pro ta, jež činí počátek určité lhůty závislým na získání vědomí o předepsané okolnosti – je významné, kdy byla vědomost nabyta. Posléze uvedené normy proto užívají výrazy, jež podle své slovníkové definice odkazují na „nabytí vědomosti o něčem“.⁴⁸ Nejedná se však o charakteristiku odlišného jevu než toho, který je popisován slovem „vědět“, nýbrž o přiznání právní relevance okamžiku, kdy bylo vědění získáno.

Předchozí úvahy vedou k závěru, že ze samotné odlišnosti v textu jednotlivých ustanovení upravujících vědomostní normy nelze dovozovat věcné rozdíly v chápání pojmu právně relevantního vědění. Naproti tomu předestřená argumentace neimplikuje závěr, že musí být všechny normy, v jejichž hypotézách figuruje vědění osoby, vždy interpretovány shodně. Jsou-li pro to dány důvody, odvíjející se od smyslu a účelu jednotlivých vědomostních norem, není v žádném případě vyloučeno vyložit pojem vědění při jejich použití odlišně.⁴⁹ Pokud ovšem z teleologické interpretace konkrétní vědomostní normy nevyplnou hodnotové důvody pro odlišné chápání pojmu vědění, jenž figuruje v jejich hypotéze, je namístě vycházet z myšlenky, že dotčená pravidla předpokládají vědění v tomtéž smyslu a že volba rozdílných výrazů zákonodárcem představuje toliko stylistickou variaci či uzpůsobení volby výrazových prostředků konkrétní situaci bez úmyslu zakotvit významovou odchylku.

⁴⁸ To odpovídá definici výrazů „dozvědět se“ a „poznati“ podle *Příručního slovníku jazyka českého*. Výměr slova „zjistiti“ zní „zkoumáním, vyšetřením jako jisté něco poznati“, odkazuje tedy na slovo „poznati“, jež má výše naznačený obsah. Ze způsobu, jakým občanský zákoník slovo „zjistit“ užívá, je zjevné, že z jeho dosahu není vyloučeno poznání nabyté nahodile, bez přičinění zkoumajícího, jak by potenciálně mohlo vyplývat z citované definice, operující s poznáním získaným „zkoumáním“ či „šetřením“ (k zahrnutí pasivně či-li nezáměrně získaných informací pod pojem vědomosti viz obecně PELIKÁNOVÁ, I. – PELIKÁN, R. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník: komentář. Svazek I, Obecná část (§ 1 až 654)*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 26). Výraz „zjistit“ je užíván například v kontextu úpravy vadného plnění. Bylo by přitom hodnotově nezdůvodnitelné, kdyby nájemce nebyl povinen oznámit pronajímateli vady předmětu nájmu, o nichž se dozvěděl, aniž by pronajatou věc cíleně ohledával, tedy které nepoznal zkoumáním či šetřením ve smyslu výše uvedené slovníkové definice (§ 2214 o. z.). Ani spojení pojmu „zjistit“ s jistotou poznání se podle mého názoru do užití tohoto pojmu v soukromém právu nepromítá. Lze jen stěží najít věcný důvod, proč by pro nastoupení účinků odhalení vad při prohlídce předmětu koupě (§ 2112 o. z., jenž užívá slovo „zjistit“) měla být vyžadována vyšší míra jistoty než pro vyvolání účinků seznání vad při uzavření kupní smlouvy (§ 2103 o. z., v němž se uplatňuje slovo „poznat“). Jak bylo poznamenáno výše, závěr, že určitá norma vyžaduje vyšší míru jistoty nositele ohledně nabytého vědění než normy jiné, je nepochybně možný; nemůže se však opírat o argumentaci užitými výrazovými prostředky, nýbrž musí být zdůvodněn teleologicky.

⁴⁹ WEIGT, T. *Die Wissenszurechnung im Unternehmen nach § 166 BGB*, s. 8, FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 91–92.

4. Pozitivní vědění jako právní skutečnost ve světle § 4 odst. 2 o. z.

Rozlišení mezi pozitivním (skutečným) a normativním (právně konstruovaným) věděním se promítá do textu občanského zákoníku a je v něm důsledně zachyceno. Vystává ovšem otázka, zda toto rozlišení není setřeno pravidlem zavedeným v § 4 odst. 2 o. z., podle něhož platí, že činí-li právní řád určitý následek závislým na něčí vědomosti, má se na mysli vědomost, jakou si důvodně osvojí osoba případu znalá při zvážení okolností, které jí musely být v jejím postavení zřejmé. Tato norma směřuje k obecné objektivizaci vědění, neboť činí relevantní nikoli skutečnou znalost konkrétní osoby, ale znalost normativně konstruovanou.⁵⁰ Akcentuje totiž okolnosti, jež osobě musely být zřejmé. Výraz „musely“ poukazuje na nepravou povinnost znát, vyplývající z povinnosti vyvinout v informační sféře péči, kterou lze po dané osobě spravedlivě požadovat. Zavinila-li si osoba neznalost okolností, jež musela znát, nemůže se proti jinému dovolávat toho, že o nich ve skutečnosti nevěděla.

Interpretace všech vědomostních norem v souladu s § 4 odst. 2 o. z. by však vedla k úplnému vytěsnění skutečného vědění jako právní skutečnosti, neboť by poukaz na znalost určitého faktu musel být vždy vyložen jako poukaz na existenci povinnosti tento fakt znát při vyvinutí odpovídající míry péče. Ve světle poznatku, že občanský zákoník operuje jak s výrazy poukazujícími na skutečné vědění („věděl“), tak s výrazy označujícími vědění normativní („vědět měl“), a to nezřídka v tomtéž ustanovení, by přitom bylo možné usuzovat, že zákonodárce rozdíl mezi danými jevy nemínil zcela setřít.⁵¹

Lze tak přisvědčit názoru, že mohou existovat též normy, pro jejichž aplikaci je určující toliko skutečná, nikoli objektivizovaná znalost.⁵² Musí se jednat o pravidla, která jsou gramaticky formulována jako vědomostní normy se skutkovouází (tj. normy založené na pozitivním vědění) a u nichž jsou navíc dány zvláštní důvody pro navázání právních následků výlučně na skutečnou znalost. Tyto zvláštní důvody nelze hledat v samotném textu ustanovení (každá norma, na niž lze § 4 odst. 2 o. z. smysluplně použít, nutně předpokládá skutečné vědomí osoby). Jejich základem by mohla být systematika občanského zákoníku: užívá-li zákon ve srovnatelných situacích jednou vědomostní normu se skutkovouází a jindy vědomostní normu smíšenou, mohl by z toho být dovozován záměr akcentovat v prve zmíněném případě pozitivní, nikoli normativní znalost.⁵³ Promyšlenost těchto formulačních odlišností však nelze přeceňovat: při konfrontaci s podobným rozdílem je spíše namíste otázka, zdali je nesrovnalost mezi těmito dvěma pravidly věcně – hodnotově – zdůvodněna a zdali není namíste jedno z uvedených pravidel dotvořit tak, aby byla mezi oběma normami nastolena koherence.

⁵⁰ K tomu srovnej též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 2. 2022, sp. zn. 27 Cdo 1510/2021.

⁵¹ Jak jsem nicméně uvedl výše, v ustanoveních, jež upravují smíšené vědomostní normy, tj. vědomostní normy vázané alternativně na vědění pozitivní a vědění normativní, je pozitivní vědomí jako prvek hypotézy konzumováno vědomím normativním.

⁵² MELZER, F. – TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1–117*, s. 91–92, LAVICKÝ, P. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–302). Komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 40–41.

⁵³ Příkladem by mohla být dvojice pravidel v § 242 o. z., jež akcentuje moment, kdy se člen spolku o rozhodnutí dozvěděl, a § 259 o. z., který vychází z okamžiku, kdy se člen spolku o rozhodnutí dozvěděl nebo mohl dozvědět. Podobný argument uplatňují Melzer a Tégl (MELZER, F. – TÉGL, P. In: MELZER, F. – TÉGL, P. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1–117*, s. 91–92) ve vztahu k § 1920 o. z.

Jako spolehlivé kritérium pro posouzení, zda za rozhodující pokládat též vědění právně konstruované, anebo výhradně vědění skutečné, tak může sloužit pouze teleologické hledisko opírající se o smysl a účel konkrétního pravidla. Teleologické argumenty potenciálně způsobilé odůvodnit závěr, že má být k aktivaci určité vědomostní normy zapotřebí pozitivní vědomí, mohou vyplývat zejména a) ze zvýšené potřeby ochrany osoby, o jejíž vědění jde, b) ze snížené potřeby ochrany třetích osob, jimž objektivizace standardu vědění obecně prospívá,⁵⁴ případně c) z toho, že má daná vědomostní norma určitý etický rozměr, zejména zavádí-li přísnější sankci za jednání obzvláště rozporné se základními hodnotami právního řádu, a s ohledem na tento její obsah by k její aktivaci nemělo postačovat pouhé zanedbání příslušného standardu péče v informační sféře.⁵⁵

Shora nastíněná teleologická argumentace tedy může vést u konkrétní vědomostní normy, jež podle svého textu předpokládá skutečné vědění subjektu, k vyloučení objektivizujících účinků § 4 odst. 2 o. z. Ani v těch případech, kdy soukromé právo nastoupení právních následků opravdu podmiňuje pozitivní znalostí (a nespokojuje se tedy se zaviněnou neznalostí), není ovšem posuzování předpokladů aplikace normy čistě deskriptivní a zcela oproštěné od hodnotových hledisek. Soukromé právo je totiž vždy nutné pojímat jako normativní řád vystavěný na základních principech, mezi něž se řadí také zásada „nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu“ (§ 6 odst. 2 věta první o. z.). Aplikujeme-li tuto zásadu na případy nabývání vědění, dospíváme k závěru, že nelze připustit, aby se osoba, která nemá pozitivní znalost o určité skutečnosti, mohla tohoto svého nevědomí dovolávat, pakliže si je přivodila nepoctivě. Nevědomost je pak zapříčiněna nepoctivě, pakliže osoba v úmyslu nezhoršit svou právní pozici vůči jiné osobě cíleně nezískala informaci, již mohla bez znatelných obtíží a zvláštních nákladů nabýt, respektive se záměrně uzavřela možnosti získání takové znalosti.⁵⁶

5. Prokazování vědění

V případě, že hmotné právo váže právní následky na normativní znalost, nebudou patrně vznikat mimořádné důkazní obtíže, neboť předmětem důkazu zde budou okolnosti vnějšího světa, z nichž ve spojení s aplikovatelným standardem péče vyplývá nepravá povinnost znát předmětný fakt. Je-li však podle hmotného práva podstatná skutečná znalost, měl by důsledně vzato být veden důkaz o obsahu mysli osoby, tedy jevu, jenž je obtížně zjistitelný přímými důkazy. Jako hmotněprávní reakci na procesní obtíže s prokazová-

⁵⁴ Zakotvení normy, jež podmiňuje svou aplikaci výhradně pozitivním věděním, představuje implicitní vyloučení právní relevance porušení povinnosti péče v informační sféře příslušným subjektem (GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 170; FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 98–99). Hodnotové rozhodnutí o potlačení významu zaviněné neznalosti pak odráží úsudek o tom, v jaké míře jsou jednotlivé subjekty hodny právní ochrany.

⁵⁵ Do této kategorie spadají v zásadě všechny normy, které pracují s pojmem lsti nebo úmyslu, viz GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 171. V české literatuře v tomto duchu srovnaj Melzerovo odmítnutí použitelnosti § 4 odst. 2 o. z. při zkoumání intelektuální složky zavinění ve formě úmyslu (MELZER, F. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX. § 2894–3081*, s. 243).

⁵⁶ Německá teorie a praxe pracuje s podobným – co do aplikačních předpokladů ještě poněkud volněji vymezeným – jevem, který označuje za protiprávní uzavření sebe sama (*rechtsmissbräuchliches Sich-Verschließen*) [BUCK, P. *Wiszen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 69–76; FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2639–2640; FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 100–101; rozsudek BGH ze dne 6. 3. 2001, sp. zn. VI ZR 30/00, NJW 2001, 1721, bod 15].

ním skutečného vědění lze vnímat příklon k objektivizovanému standardu normativního vědění.⁵⁷ Jak však bylo uvedeno výše, v českém právu není vyloučena existence případů, v nichž bude k aktivaci vědomostní normy zapotřebí skutečné vědění. V těchto případech pak bude nutno překlenout důkazní obtíže procesními, nikoli hmotněprávními prostředky.

Osobu, jež má prokazovat pozitivní vědění na straně jiného, nelze zatěžovat důkazním břemenem, které vůbec není možné unést.⁵⁸ V rámci volného hodnocení důkazů, jež předchází závěru o nastolení stavu *non liquet*, a tudíž rovněž aplikaci pravidel o důkazním břemeni, je proto zapotřebí obecně akceptovat, že pozitivní vědomí osoby o určité skutečnosti může být doloženo nepřímými důkazy (indiciemi) a že se závěr o existenci znalosti může zakládat na prokázání vnějších okolností, jež nasvědčují přítomnosti takového vědění na straně dotčeného subjektu.⁵⁹ V případě, že osoba zatížená důkazním břemenem nemá k dispozici důkazy o okolnostech nasvědčujících vědění na straně jiného, lze využít též nástroje kompenzace informačního deficitu, zejména sekundární břemeno tvrzení.⁶⁰ Při prokazování vědění se často prosadí zkušenostní věty, tedy úsudky vyplývající ze zobecněné lidské zkušenosti o obvyklém běhu věcí,⁶¹ jež se (v rámci volného hodnocení důkazů soudem) projevují jako výše zmíněné skutkové domněnky, popřípadě prostřednictvím institutu tzv. důkazu *prima facie*.⁶²

Zkušenostní věty umožňují přijmout závěr, že bylo na straně osoby dáno pozitivní vědění o určité skutečnosti, je-li prokázán skutkový stav, který obvykle (za normálních okolností) k založení takového vědomí vede.⁶³ Současně však jejich použitím není nastolena situace, jaká by zde byla, kdyby podle práva bylo relevantní normativní vědomí. Nejen proto, že lze účinky skutkové domněnky či důkazu *prima facie* vyloučit protidůkazem,⁶⁴ nýbrž především proto, že v případě využití skutkové domněnky, respektive důkazu *prima facie* při prokazování skutečného vědomí není relevantní, zda byla případná neznalost dotčené osoby zaviněna, či nikoli. Osoba, jež by o určité skutečnosti věděla, kdyby vynaložila obvyklou péči, ale v důsledku zanedbání této péče o dané skutečnosti neví, má

⁵⁷ FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2642, FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 99–100. Srovnej též důvodovou zprávu k § 4 a 5 o. z., v níž se uvádí, že obecné pravidlo o objektivizaci standardu vědění bylo do § 4 odst. 2 o. z. zavedeno, aby byla zajištěna „schopnost vyhodnocení“, zda je podmínka vědění splněna, či nikoli.

⁵⁸ Rozsudek BGH ze dne 31. 1. 1996, sp. zn. VIII ZR 297/94, NJW 1996, 1205.

⁵⁹ BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 51–52, rozsudek BGH ze dne 5. 11. 2003, sp. zn. VIII ZR 218/01, NJW-RR 2004, 247, bod 14.

⁶⁰ GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 176. Extrémnějším řešením by byl přenos důkazního břemene na osobu, o jejíž vědomí se jedná (FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2642). Takové řešení však nelze coby paušální odpověď akceptovat a ani v konkrétních typových případech se právě s ohledem na existenci jiných možností kompenzace informačního deficitu, respektive možnost dokazovat znalost o rozhodné skutečnosti nepřímými důkazy, nebude natolik zásadní zásah do postavení procesních stran zásadně jevit potřebným.

⁶¹ SCHÜLER, W. *Die Wissenszurechnung im Konzern*. Berlin: Duncker & Humblot, 2000, s. 36–37, GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 175.

⁶² Rozbor zkušenostních vět a důkazu *prima facie* viz v PRÜTTING, H. In: KRÜGER, W. – RAUSCHER, T. *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*. 6. Auflage. München: C. H. Beck, 2020 § 286, marg. č. 50–82. Ke skutkovým domněnkám viz ibidem, § 292, marg. č. 29–31. V české literatuře viz k důkazu *prima facie* LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*, s. 23, a BALARIN, J. Míra důkazu a důkazní břemeno v kontextu hodnocení důkazů v soudní praxi. *Bulletin advokacie*. 2019, č. 1–2, s. 25.

⁶³ Srovnej FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 101–102.

⁶⁴ Není tedy třeba prokazovat, že se rozhodný děj skutečně odehrál jinak, ale postačí prokázat, že skutkový děj reálně mohl v konkrétním případě proběhnout jiným než obvyklým způsobem.

normativní vědomí o předmětném faktu, pozitivní vědomí však nikoli. Jelikož je z definice obvyklé vyvíjet obvyklou míru péče, může být založena skutková domněnka, že osoba informaci získala. Tuto skutkovou domněnku však lze následně vyvrátit prokázáním reálné možnosti alternativního průběhu rozhodného děje, v jehož rámci dotčená osoba v daném případě obvyklou péči zanedbala, o předmětném faktu se tak nedozvěděla, a nemá tudíž pozitivní znalost.

6. Právní relevance zapomnění

Vědění nemusí být věčné. Je přirozené, že jednou získaná znalost o určitém jevu může být po čase zapomenuta.⁶⁵ Právo musí reflektovat ztrátu vědění, stejně jako reflektuje získání vědění.⁶⁶ Proto tam, kde právní norma váže právní následky na existenci určité znalosti, může tato podmínka po čase přestat být splňována, pokud osoba rozhodný fakt zapomene.⁶⁷ Jsou-li právní normou vázány právní následky na pozitivní vědění subjektu (tj. jedná-li se o vědomostní normu se skutkovouází), přestane být její hypotéza splňována, pakliže subjekt příslušnou informaci zapomněl. Trvání vědění, respektive jeho ztráta v důsledku zapomnění budou pochopitelně obtížně prokazatelné, důkazní situaci zde nicméně budou opět usnadňovat zkušenostní věty, respektive skutkové domněnky založené na obecné zkušenosti s tím, za jak dlouhou dobu a za jakých okolností obvykle nastává zapomnění.⁶⁸

Navazuje-li norma právní následky na existenci povinnosti znát (tj. jde-li o vědomostní normu s právníází), nastane zapomnění, jestliže uplynulo takového množství času a nastoupily takové okolnosti, že by ani vynaložení odpovídající míry péče nevedlo k uchování této informace a jejímu následnému znovuzpřítomnění ve chvíli, kdy se stala relevantní z hlediska posuzovaného skutkového děje. V těchto případech však bude hrát významnou roli charakter informace, o níž se jedná. U údajů, jež je s ohledem na jejich

⁶⁵ Informace však není zapomenuta, může-li ji nositel vyvinutím přiměřeného úsilí vyvolat z paměti. Pozitivní vědění totiž zahrnuje nejen aktuální obsah vědomí osoby, ale též všechny informace, kterou mohou být při rozumné míře snahy opětovně vyvolány z paměti a znovu zpřítomněny v mysli. Zapomnění (*Vergessen*), jež může vyvolat odpadnutí prvku hypotézy vědomostní normy, tedy nelze ztotožňovat s pouhým nevybavením (*Nichterrinerung*), jež sice může v konkrétní situaci na straně osoby nastat, ale jež se splnění předpokladů vědomostní normy nijak nedotýká (rozsudek BGH ze dne 11. 2. 2009, sp. zn. IV ZR 26/06, NJW-RR 2009, 606, bod 17; FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2638–2639; JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*, s. 55–59; srovnej též MEDICUS, D. *Probleme der Wissenszurechnung*, s. 5–6).

⁶⁶ Srovnej BAUM, M. *Die Wissenszurechnung*, s. 201–202, FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2638.

⁶⁷ Zapomnění není významné z hlediska těch norem, jež navazují právní následky na samotné nabytí vědění (typicky užitím pojmu „dozvěděl se“), a pro něž tudíž není významné trvání vědění v čase (srovnej JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*, s. 54–55).

⁶⁸ Srovnej BOHRER, M. *Wissenszurechnung bei Organen juristischer Personen. Deutsche Notar-Zeitschrift*. 1991, Nr. 2, s. 127–128. Důkazní břemeno o trvání vědomí (tedy o tom, že nedošlo k zapomnění) nese podle německé rozhodovací praxe i nadále ten, kdo prokazuje skutkové předpoklady vědomostní normy. Ačkoli se totiž presumuje trvání jednou vzniklého práva, neexistuje žádná domněnka trvání jednou nastalých skutkových okolností, například znalosti subjektu (rozsudky BGH ze dne 22. 10. 1976, sp. zn. V ZR 247/75, ze dne 10. 7. 1987, sp. zn. V ZR 152/86, NJW-RR 1987, 1415, ze dne 22. 11. 1991, sp. zn. V ZR 215/90, NJW-RR 1992, 333, a ze dne 31. 1. 1996, sp. zn. VIII ZR 297/94). V paradigmatu klasické normové analýzy vskutku platí závěr, že by trvání vědění coby prvek hypotézy vědomostní normy měl prokazovat ten, kdo se této vědomostní normy dovolává, neboť zapomnění představuje odpadnutí předpokladu základní normy, nikoli naplnění předpokladu protinormy způsobující zánik práva (srovnej LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*, s. 171 an.).

povahu obvyklé uchovávat ve formě listinných nebo elektronických záznamů, lze coby součást aplikovatelného standardu péče požadovat, aby příslušná informace opravdu uchovávána byla.⁶⁹ Není-li předmětná informace korektně uložena a je-li v důsledku toho nositelem ztracena, jedná se o nevědomost zaviněnou, která nebrání naplnění hypotézy vědomostní normy, jež akcentuje existenci povinnosti vědět; aplikační předpoklady normy podmiňující své použití skutečným věděním ovšem v případě takového zaviněného zapomnění již napříště splněny nejsou.⁷⁰

7. Uložené informace jako vědění

Pojem vědění je v obecném jazyce zpravidla spojen s obsahem lidské mysli. Informace jsou však lidmi rovněž ukládány na vnější nosiče. Ve vazbě na stále rostoucí objem uložených informací a možností jejich zpracování se v nedávné době objevila myšlenka, zda by pod pojem vědění osoby neměly být podřazeny též informace, které jsou zachyceny ve zdrojích, jež má osoba pod kontrolou.⁷¹ Možnost rozšíření pojmu vědění na uložené informace je významná především z hlediska vědění pozitivního. Naopak u vědomostních norem, jež vážou právní následky na normativní vědění, není pochyb, že je možné zkoumat, zdali aplikovatelný standard péče vyžadoval, aby dotčená osoba z informačních zdrojů, jimiž disponuje, získala potřebné znalosti.⁷²

Zdánlivě relevantní by se zde mohlo jevit pravidlo o spojení účinků adresovaného právního jednání s jeho dojitím do sféry adresáta (§ 570 o. z.), jímž se tradičně rozumí možnost příjemce seznámit se s obsahem právního jednání.⁷³ Z této normy se podává, že pouhá přítomnost právního jednání ve sféře kontrolované adresátem může postačovat k založení právních účinků vůči adresátovi. Ve skutečnosti však problém rozšíření pojmu pozitivního vědění na informace uložené na nosičích není pomocí pravidla o působení adresovaného právního jednání řešitelný. V první řadě proto, že právní jednání představují jen malou, byť významnou výšeč právně významných informací. Zejména však proto, že

⁶⁹ V německé teorii a praxi se v tomto kontextu často hovoří o vědění typicky uchovávaném ve spisech (*typischerweise aktenmäßig festgehaltenes Wissen*). Takové vědění se například přičítá právnické osobě i poté, co ji opustila osoba, která fakticky měla rozhodné znalosti (rozsudky BGH ze dne 17. 5. 1995, sp. zn. VIII ZR 70/94, NJW 1995, 2159, a ze dne 2. 2. 1996, sp. zn. V ZR 239/94, NJW 1996, 1339, viz též SCHWAB, M. *Wissenszurechnung in arbeitsteiligen Organisationen*. *Juristische Schulung*. 2017, s. 481).

⁷⁰ V souladu s výše vyloženou myšlenkou, že pozitivní vědění postačuje k naplnění hypotézy vědomostní normy, jež podle své dikce předpokládá výhradně existenci vědění normativního, musí platit, že pokud osoba informací ve skutečnosti nezapomněla (má tedy stále pozitivní vědění), nemůže se dovolávat toho, že by v daném případě zapomnění z její strany již nepředstavovalo porušení standardu péče v informační sféře (a nemá už tak normativní vědění).

⁷¹ V německé literatuře se hovoří o spisovém vědění (*Aktenwissen*), se zdůrazněním, že užitím tohoto pojmu nemá být dopad dané konstrukce omezován jen na informace zachycené v listinné podobě, ale neboť se má nepochybně vztahovat též na data uchovávaná elektronicky (BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 55–57; JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*, s. 49). První příspěvky k diskusi o významu spisového vědění viz v BOHRER, M. *Wissenszurechnung bei Organen juristischer Personen*, s. 122, a MEDICUS, D. *Probleme der Wissenszurechnung*, s. 7–8.

⁷² Pokud by ovšem bylo možné uložené informace považovat za pozitivní vědění, pak by v těchto případech byly splněny rovněž aplikační předpoklady vědomostních norem s právní bází, neboť jak jsem uvedl výše, postačuje-li k aktivaci normy právně konstruované vědění, tím spíše je její použití odůvodněné, je-li dáno vědění skutečné.

⁷³ K výkladu dojití jako podmínky nastoupení účinků adresovaného právního jednání srovnej MELZER, F. – KORBEL, F. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*, s. 685–686. Viz též EINSELE, D. In: SCHUBERT, C. *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 1. Allgemeiner Teil: §§ 1–240*. 9. Auflage. München: C. H. Beck, 2021, § 130, marg. č. 16.

obecně akceptovaná interpretace dojití právního jednání jako nabytí možnosti seznámit se s jeho obsahem znamená toliko, že k vyvolání účinků právního jednání vůči adresátovi postačuje vznik normativní znalosti o obsahu právního jednání. Tím však není řečeno, že by samotná možnost seznámit se s obsahem právního jednání musela postačovat též k naplnění aplikačních předpokladů vědomostních norem se skutkovou bází, jež v hypotéze předvídají výhradně vědění pozitivní.⁷⁴

Otázku, zdali je namíste pojmu pozitivního vědění osoby podřadit též informace zachycené na nosičích v dispoziční sféře tohoto subjektu, je opět namíste řešit teleologickou argumentací. Neomezená extenze pojmu vědění na veškeré zachycené informace, které má osoba pod kontrolou, by vedla k absurdním závěrům, jelikož by ve značné míře setřela rozdíl mezi pozitivním a normativním věděním.⁷⁵ Ba co víc, umožnila by, aby byla osoba pokládána za nositele informací, jejichž zdroje má sice pod svou faktickou kontrolou, ale jejichž opatření přesahuje to, čeho lze při vynaložení očekávatelné míry péče v informační sféře dosáhnout.⁷⁶ Tím by obrátila vztah pozitivního a normativního vědění, v němž má normativní vědění figurovat jako volnější, nikoli striktnější předpoklad nastoupení právních následků.

Coby obecná teze tedy musí platit, že informace, které osoba nemá ve svém vědomí a které jsou pouze uchovávány na nosičích, jež má daná osoba pod faktickou kontrolou, nelze zásadně pokládat za její pozitivní vědomí.⁷⁷ Vyplývá-li osobě z aplikovatelného standardu péče povinnost informace z těchto nosičů získat, může dostupnost zmiňovaných informací zakládat normativní vědomí dané osoby, nikoli však její vědomí pozitivní.

V německé doktríně byl vysloven názor, že by za pozitivní vědění osoby mohly být pokládány informace, které tato osoba nabyla (obsáhla je ve svém vědomí) a poté je vědomě uložila na určitý nosič, nad nímž má nadále faktickou kontrolu. V takovém případě lze osobu činit zodpovědnou za to, že využila tohoto technického prostředku, aby rozšířila svou vědomostní kapacitu, podobně jako by jí bylo možné i nadále přičítat znalost informací, jež svěřila svému přímému zástupci.⁷⁸ Posledně zmíněné pojetí vede k závěru, že

⁷⁴ Podobně německá dogmatika dovozuje, že samotná možnost adresáta seznámit se s obsahem adresovaného právního jednání zakládá jeho perfekci, nikoli však nutně vědění adresáta o obsahu tohoto právního jednání. Z procesního hlediska ovšem může dojití právního jednání sloužit jako důkaz *prima facie*, že se adresát o obsahu právního jednání rovněž dozvěděl (viz BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 77–82; FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 264; JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*, s. 50).

⁷⁵ FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2640–2641.

⁷⁶ Je například možné, že se do dispozice subjektu dostane velké množství netříděných dat, jež není při rozumných nákladech možné zpracovat. V takovém případě není racionální akceptovat úsudek, že má k dispozici informace, na jejichž základě se může rozhodnout, zda bude jednat, či nikoli. Vzhledem k tomu, že je vědění pro soukromé právo hodnotově významné coby okolnost právního činu, případně nečinnosti, není namíste, aby byly subjektu přičítány k tíži negativní následky znalosti, kterou mohl získat jen s vynaložením excesivních nákladů, a již tedy nebyl s to rozumně promítnout do svého počinání.

⁷⁷ ADLER, A. *Wissen und Wissenszurechnung, insbesondere bei Arbeitsteilig aufgebauten Organisationen*. Mainz: Johannes Gutenberg-Universität, 1997, s. 12–16 a 138–142, BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*, s. 55–57, GRIGOLEIT, H. C. *Zivilrechtliche Grundlagen der Wissenszurechnung*, s. 173–174, podobně též FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*, s. 107–108, byť s možnou výhradou pro právnické osoby. Naproti tomu k široké možnosti kvalifikovat uložené informace jako vědění se přiklání LIESE, Ch. *Grenzen der Wissenszurechnung: Konzern und Outsourcing*, s. 13–17.

⁷⁸ FATEMI, A. *Der Begriff der Kenntnis im Bürgerlichen Recht*, s. 2641. Alternativní konstrukce vychází z toho, že informace uložené na externích nosičích lze pokládat za znalosti osoby, jejíž vědění je posuzováno, má-li tato osoba důvod (Anlass) je vyhledat (rozsudek BGH ze dne 14. 7. 1993, sp. zn. IV ZR 153/92, NJW 1993, 2807; podobně viz SCHULTZ, W.

osoba nepozbývá pozitivní vědění (přestože již příslušné údaje není s to vyvolat z paměti ani při vyvinutí přiměřeného úsilí), uložila-li je na externí médium, které se stále nachází v její dispozici. Tím uvedená koncepce omezuje přípustnost zohledňování ztráty vědění prostřednictvím zapomnění, o němž byla řeč výše.⁷⁹

Z hlediska českého práva se takové rozšíření pojmu pozitivního vědění nejeví nezbytné ani žádoucí. Nezakládá-li smysl a účel konkrétní vědomostní normy důvod pro akcentování skutečného (nikoli právně konstruovaného vědění), prosadí se objektivizace standardu vědění podle § 4 odst. 2 o. z. V takovém případě bude za prvek hypotézy pokládáno normativní, nikoli pozitivní vědění, a bude možné posuzovat, zda aplikovatelný standard péče vyžadoval, aby dotčená osoba znala informace obsažené v jí kontrolovaných zdrojích vědění. Pokud zde naopak budou dány teleologické důvody, svědčící pro vyloučení § 4 odst. 2 o. z. a navázání právních následků pouze na vědění skutečné, nebude rozumné tato východiska opětovně zpochybňovat rozšířením pojmu pozitivního vědění na znalosti, které nejsou přítomny v mysli dotčené osoby, a neodpovídají tak chápání konceptu vědění v obecném jazyce.

Závěr

Není možné argumentovat, že by pojem vědění musel být nutně v celém soukromém právu vykládán týmž způsobem. Jeho obsah lze nepochybně diferencovat pro potřeby jednotlivých norem, jež s ním operují. Pokud však neexistují přesvědčivé argumenty pro odlišnou interpretaci pojmu vědění, je třeba tento koncept užívat jednotně. Na věcné rozdíly mezi vědomostními normami zpravidla nelze usuzovat na základě odlišnosti ve volbě výrazových prostředků užitých v jednotlivých ustanoveních (neboť ty ve většině případů představují toliko stylistickou variaci), nýbrž na základě smyslu a účelu jednotlivých vědomostních norem, jež si mohou žádat například snížení, či naopak zvýšení míry jistoty, kterou má mít nositel znalosti o předmětu vědění.

V souladu s tím, co je obvyklé ve srovnatelných právních rádech, je zapotřebí rozlišovat mezi pozitivním a normativním věděním. Toto rozlišení je reflektováno též v dikci příslušných ustanovení občanského zákoníku prostřednictvím užití faktických či normativních pojmů. V § 4 odst. 2 o. z. je však zakotveno pravidlo, jež ukládá pojem vědění v hypotézách norem interpretovat objektivním způsobem, tedy jako vědění normativní. Normy, jež navazují právní následky na vědění pozitivní, tak nelze identifikovat samotným jazykovým výkladem, ale opět pouze teleologicky – posouzením, zda u konkrétní vědomostní normy, jež užívá výrazy odkazující na faktické nabytí znalosti, existují hodnotové důvody opodstatňující vyloučení normativní objektivizace vědění, kterou jinak předepisuje ustanovení § 4 odst. 2 o. z.

Die Bedeutung der Kenntnis des Vertretenen beim Vertreterhandeln für juristische Personen und Gesellschaften. *Neue Juristische Wochenschrift*. 1996, Nr. 21, s. 1392). Toto pojetí je však kritizováno jednak pro nejednoznačnost pojmu důvodu k vyhledání informace, jednak – opět – pro zneřehledňování hranice mezi pozitivním a normativním věděním (JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*, s. 51–52; právě citovaný autor ovšem nakonec rozšiřování pojmu pozitivního vědění na uložené informace odmítá zcela).

⁷⁹ Mimo jiné proto, že daný přístup popírá právní relevanci zapomnění, a vede tudíž k hodnotově neakceptovatelným důsledkům, odmítá možnost ztotožnění pozitivního vědění s dostupností uložených informací Goldschmidt (GOLDSCHMIDT, Ch.-U. *Die Wissenszurechnung: ein Problem der jeweiligen Wissensnorm, entwickelt am Beispiel des § 463 S. 2 BGB*, s. 60–71).

V předchozím textu bylo poukázáno na některé hmotněprávní i procesní problémy související s postavením vědění jako občanskoprávní skutečnosti. Mimo rámec zkoumání zůstala zejména otázka přičítání vědění jinému, jež jinak tvoří ústřední prvek teorie vědění v soukromém právu.⁸⁰ Do popředí problém přičitatelnosti vědění vystupuje zejména u složitějších organizací s vnitřní dělbou práce (zpravidla právnických osob), ve kterých nevyhnutelně dochází k rozrůzněné distribuci informací mezi jednotlivé subjekty účastné na struktuře takové organizace. Právě na existenci distribuovaného systému vědění musí v zájmu ochrany třetích osob právo reagovat pravidly upravujícími, kdy lze subjektu, jenž řečenou organizaci vytvořil, přičítat vědění přítomné v určitém dílčím prvku dané soustavy. Tento problém však svou složitostí zjevně přesahuje možnosti předložené stati.

⁸⁰ K problematice přičítání vědomí viz ze zahraniční monografické literatury například SCHILKEN, E. *Wissenszurechnung im Zivilrecht: eine Untersuchung zum Anwendungsbereich des § 166 BGB innerhalb und außerhalb der Stellvertretung*. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1983; BAUM, M. *Die Wissenszurechnung*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999; GOLDSCHMIDT, Ch.-U. *Die Wissenszurechnung: ein Problem der jeweiligen Wissensnorm, entwickelt am Beispiel des § 463 S. 2 BGB*. Berlin: Duncker & Humblot, 2001; BUCK, P. *Wissen und juristische Person: Wissenszurechnung und Herausbildung zivilrechtlicher Organisationspflichten*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001; JUNG, S. *Wissenszurechnung und Wissensverantwortung bei juristischen Personen*. Baden-Baden: Nomos, 2017; LIESE, Ch. *Grenzen der Wissenszurechnung: Konzern und Outsourcing*. Baden-Baden: Tectum Verlag, 2020; FIETZ, T. *Die Wissenszurechnung gegenüber juristischen Personen*. Berlin: Duncker & Humblot, 2021; SEIDEL, A. *Die wertende Wissenszurechnung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2021. V české literatuře srovnej zejména ČECH, P. Přičitatelnost dobré či zlé víry, resp. vědomí o určité skutečnosti právnické osobě. *Právní rozhledy*. 2018, č. 6, s. 210 an., BRIM, L. Přičitatelnost vědomí právnickým osobám: doplnění paradigmatu. In: RONOVSKÁ, K. – HAVEL, B. – LAVICKÝ, P. a kol. *Pocta prof. Janu Hurdíkovi k 70. narozeninám: základní otázky života, práva a vůbec...!* Brno: Masarykova univerzita, 2021, s. 309 an., a RUBAN, R. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 303–654). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 2019–2020.

Knowledge in the Civil Law

Luboš Brim (<https://orcid.org/0000-0001-8441-1824>)

Abstract: Knowledge is an important juridical fact of civil law. In this article, I analyse some general issues associated with the role of knowledge in the civil law, especially in the Civil Code. Firstly, I introduce basic definition of the concept of knowledge; however, I also argue that the purpose of individual norms that tie legal consequences to knowledge (knowledge norms) can require different interpretation of this concept. Substantial differences in the understanding of the concept of knowledge usually cannot be inferred from differences in wording of various provisions of the Civil Code, as these dissimilarities result predominantly from attempted stylistic variation. Exception to this is the key dichotomy between positive (real) and normative (legally construed) knowledge which is consistently reflected in the text of the Civil Code. As a result of the anchoring of the general rule in § 4 subs. 2 CC, stating that knowledge should be assessed objectively, norms based on normative knowledge outnumber norms based on real knowledge in the Czech law. Nevertheless, the purpose of a particular knowledge norm can justify disapplication of § 4 subs. 2 CC and strict association of legal consequences with positive knowledge. The article further deals with specific evidential problems arising from the necessity to produce proof of positive knowledge, with relevance of loss of knowledge (forgetting) and with the proposition that knowledge of a certain fact could be equated with the possession of the source of information concerning the fact in question.

Keywords: positive knowledge, normative knowledge, proof of knowledge, forgetting, stored information